

Received: 2 June 2025

Revised: 6 June 2025

Accepted: 8 June 2025

TRUE LOYALTY

Kovit WONGSURAWAT¹

¹ Thomas Aquinas School of Law, Assumption University, Thailand; kovitw@gmail.com

Handling Editor:

Professor Dr.Duangduen BHANTHUMNAVIN National Institute of Development Administration, Thailand

(This article belongs to the Theme 1: Humanities & Social Sciences for Sustainability)

Reviewers:

1) Adjunct Research Professor Dr.Pisak KALAYANAMITRA	UMSi, Indonesia
2) Associate Professor Dr.Thanasuwit THABHIRANRAK	Suan Sunandha Rajabhat University, Thailand
3) Assistant Professor Dr.Morakot MUTHUTA	KMITL, Thailand

Abstract

This research explores the concept of "true loyalty" through a case study of Phra Suriyabhakdee and Lady Im during the reign of King Rama III. Phra Suriyabhakdee was convicted of sending love letters to Lady Im, a royal consort. Following the law, he was sentenced to death. King Nangklao showed mercy towards Phraya Phrakhleng, Suriyabhakdee's father and a high-ranking official. The King suggested Phrakhleng could seek a pardon for his son, allowing him to live under probation. However, Phraya Phrakhleng believed his son's crime was severe. He argued that failing to punish him would undermine the law, insult the King, and tarnish the Bunnag family's reputation as honest servants. Thus, he refused to request a pardon and insisted on his son's execution. Despite the deep sorrow, Phraya Phrakhleng's "true loyalty" stemmed from his commitment to his conscience. He acted as a court official, a fair father, and a Bunnag family member preserving their integrity. In the case of Phra Suriyabhakdee, "true loyalty" did not create conflict between personal ties and public duty.

Keywords: Loyalty, Thai History, Law, Royal Court, Morality

Citation Information: Wongsurawat, K. (2025). True Loyalty. *Thai Interdisciplinary and Sustainability Review*, 14(2), Article 12. <https://doi.org/10.14456/tisr.2025.48>

ความภักดีที่แท้จริง

โกวิท วงศ์สุรวัฒน์¹

1 คณะนิติศาสตร์ โทมัส อีโคโนมิกส์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ; kovitw@gmail.com

บรรณาธิการผู้รับผิดชอบบทความ:

ศาสตราจารย์ ดร.จุติเดือน พันธุมนาวิน

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

(บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของหัวเรื่องที่ 1: มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์เพื่อความยั่งยืน)

ผู้ทรงคุณวุฒิผู้พิจารณาบทความ:

1) ศาสตราจารย์กิตติเมธี (วุฒิคุณ) ดร.กิตติศักดิ์ กัลยาณมิตร ม.มุฮัมมัดติยาห์ ชินใจ ประเทศอินโดนีเซีย

2) รองศาสตราจารย์ ดร.ธนสุวิทย์ ทับทิมฤกษ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

3) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มรกต มุกดา สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้วิเคราะห์แนวคิดเรื่อง “ความภักดีที่แท้จริง” ผ่านกรณีศึกษาคดีพระสุริยภักดีกับเจ้าจอมมอ้มในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยพระยาสุริยภักดีนั้นถูกจับได้ว่าลักลอบส่งเพลงยาวให้เจ้าจอมหม่อมมหามในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อชำระความตามกฎหมายจนเสร็จแล้วคณะตุลาการเห็นว่าควรต้องโทษประหารชีวิต แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาธิคุณให้บิดาของพระสุริยภักดีคือพระยาพระคลังสามารถของพระราชทานอภัยโทษและทำทัณฑ์บนไว้ชีวิตบุตรชายได้ อย่างไรก็ตามพระยาพระคลังเห็นว่าบุตรชายของตนกระทำผิดร้ายแรงหากได้รับการละเว้นไม่ถูกลงโทษก็จะทำให้กฎหมายไม่ศักดิ์สิทธิ์และเสื่อมพระเกียรติของพระเจ้าแผ่นดิน จะเป็นที่ดีดินนินทาของสังคมโดยทั่วไปอีกด้วย จึงยืนยันให้ลงทัณฑ์ประหารชีวิตพระสุริยภักดีพร้อมทั้งผู้เกี่ยวข้องในการกระทำผิดดังกล่าวตามกฎหมายจนเสร็จอย่างเคร่งครัด ความสูญเสียจากการที่บุตรชายคนโตถูกประหารชีวิตนั้นแม้จะนำความโศกเศร้ามาให้พระยาพระคลังผู้เป็นบิดาอย่างยิ่งยวด แต่ก็นับเป็น “ความภักดีที่แท้จริง” คือชื่อตรงต่อหลักการทั้งในฐานะข้าราชการในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในฐานะบิดาที่ต้องมีความยุติธรรมต่อบุตรและในฐานะสมาชิกคนสำคัญของตระกูลขุนนางที่ต้องรักษาชื่อเสียงของวงศ์ตระกูลให้เป็นที่ประจักษ์อีกด้วย จะเห็นได้ว่า “ความภักดีที่แท้จริง” นี้ยึดความถูกต้องชื่อตรงต่อหลักการซึ่งไม่ทำให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างสถานะความสัมพันธ์ส่วนบุคคลและหน้าที่ต่อส่วนรวมที่อยู่ในปริบททศสภาระณะ

คำสำคัญ: ความภักดี, ประวัติศาสตร์ไทย, กฎหมาย, ราชสำนัก, คุณธรรม

ข้อมูลการอ้างอิง: โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. (2568). ความภักดีที่แท้จริง. สหวิทยาการและความยั่งยืนปริทรรศน์ไทย, 14(2), บทความที่ 12. <https://doi.org/10.14456/tisr.2025.48>

ปีที่ 14 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568)

บทนำ

ความจงรักภักดี (loyalty) เป็นคุณธรรมที่สังคมไทยให้คุณค่าอย่างสูง โดยเฉพาะความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ในทางปฏิบัติ “ความภักดี” มักถูกตีความว่าเป็นการเชื่อฟังและถวายงานตามพระประสงค์ หรือการทำให้ผู้มีอำนาจพึงพอใจ อย่างไรก็ตาม การตีความความภักดีที่แท้จริงนั้นควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องตามหลักคุณธรรมและความซื่อสัตย์สุจริต มิใช่การประจบสอพลอหรือการแสวงหาผลประโยชน์ใส่ตนเองเท่านั้น การแสดงความจงรักภักดีที่ยึดหลักคุณธรรมอาจหมายถึงการยืนหยัดทำในสิ่งที่ถูกต้อง แม้สิ่งนั้นอาจไม่เป็นที่พึงพอใจของผู้มีอำนาจก็ตาม บทนำนี้กล่าวถึงแนวคิดดังกล่าวและชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการตีความความภักดีใหม่ โดยเน้นว่าความภักดีควรมีรากฐานอยู่บนความถูกต้องและความยุติธรรม

งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งวิเคราะห์แนวคิดเรื่อง “ความภักดีที่แท้จริง” โดยใช้กรณีศึกษาทางประวัติศาสตร์ คือ กรณีการประหารชีวิตพระสุริยภักดี (สนิท บุญนาค) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) เป็นแกนหลักในการอภิปราย กรณีดังกล่าวเป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นการตัดสินใจของผู้มีอำนาจและผู้ใกล้ชิดราชสำนัก ระหว่างการรักษาความถูกต้องตามกฎหมายกับการให้คุณกับความสัมพันธ์ส่วนตัว ซึ่งเกี่ยวโยงโดยตรงกับนิยามของ “ความจงรักภักดี” ที่แตกต่างกันไป บทความนี้จะวิเคราะห์บริบททางประวัติศาสตร์ของเหตุการณ์นี้ รายละเอียดของเหตุการณ์ และการตัดสินใจของบุคคลที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนเปรียบเทียบกับเหตุการณ์อื่นๆ ที่มีลักษณะคล้ายคลึงหรือเกี่ยวข้อง เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้นว่าความภักดีที่ตั้งอยู่บนหลักคุณธรรมแตกต่างจากความภักดีจอมปลอมที่ฉาบฉวยเพียงเปลือกนอกอย่างไร สุดท้ายจะสรุปบทเรียนที่ได้จากการศึกษากรณีนี้ และเสนอข้อคิดเกี่ยวกับความหมายของความภักดีที่แท้จริงในบริบทที่กว้างขึ้น

พื้นหลังทางประวัติศาสตร์

บริบทยุคสมัยรัชกาลที่ 3

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ครองราชย์ช่วงปี พ.ศ.2367-2394 เป็นยุคที่บ้านเมืองมีเสถียรภาพจากภัยสงครามภายนอกระดับหนึ่ง แต่ก็ยังต้องดูแลความสงบภายในอย่างเคร่งครัด พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ส่งเสริมการค้าและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ขณะเดียวกันก็ทรงเคร่งครัดในพระราชประเพณีและกฎหมายบ้านเมืองเป็นอย่างยิ่ง สังคมในยุคนั้นยังยึดถือกฎเกณฑ์บรรทัดฐานและจารีตโบราณอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะกฎที่เกี่ยวข้องกับพระราชสำนักชั้นใน ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้เกิดเรื่องเสื่อมเสียหรือการคบคิดที่อาจกระทบต่อพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์และความมั่นคงแห่งราชบัลลังก์

กฎหมายเกี่ยวกับสตรีในพระราชสำนัก

ในกฎหมายตราสามดวงซึ่งรวบรวมกฎหมายไทยมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ได้กำหนดบทลงโทษรุนแรงสำหรับผู้ล่วงละเมิดหรือข้องแวะกับสตรีในพระราชสำนัก (บรรดานางในฝ่ายในของพระเจ้าแผ่นดิน) โดยบัญญัติไว้อย่างชัดเจนว่า ชายใดบังอาจลอบเป็นชู้กับสตรีที่เป็นเจ้านายฝ่ายใน ต้องต้องโทษถึงประหารชีวิตทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง รวมทั้งผู้ที่รู้เห็นเป็นใจก็มีโทษประหารชีวิตด้วยเช่นกัน (สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา, 2515) กฎเกณฑ์นี้สะท้อนค่านิยมในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ต้องการคุ้มครองความศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ การละเมิดถือเป็นอาชญากรรมร้ายแรงไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการกบฏ ด้วยเหตุนี้ สถานภาพของสตรีในพระราชสำนักจึงถูกควบคุมอย่างเข้มงวดและผู้ใดฝ่าฝืนย่อมต้องเผชิญกับบทลงโทษสถานหนัก

ตระกูลบุญนาคและบทบาทในราชสำนัก

ตระกูลบุญนาคเป็นตระกูลขุนนางที่มีอิทธิพลอย่างสูงในราชสำนักช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ขุนนางตระกูลนี้ดำรงตำแหน่งสำคัญหลายตำแหน่งในการบริหารราชการแผ่นดิน พระสุริยภักดี (สนิท บุญนาค) ผู้เป็นกรณีศึกษาของเรานี้เป็นบุตรคนโตของสมเด็จพระยาบรมมหาพิไชยญาติ (ทัต บุญนาค) หรือที่รู้จักกันว่า “สมเด็จพระยาองค์น้อย” ผู้เป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่ทรงอิทธิพลในรัชกาลที่ 3 ครอบครัวบุญนาครับราชการใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทมาตั้งแต่สมัย

ปีที่ 14 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568)

รัชกาลที่ 1 ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง เหตุนี้เอง การที่พระสุริยภักดีบุตรชายคนโตของขุนนางใหญ่ผู้นี้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดร้ายแรงในพระราชสำนัก จึงเป็นเรื่องใหญ่ที่ผู้คนในยุคนั้นให้ความสนใจอย่างกว้างขวาง และย่อมมีนัยทางการเมืองแฝงอยู่ด้วย เพราะเกี่ยวโยงกับเกียรติยศของตระกูลที่รับใช้ราชสำนักมาช้านาน

พระสุริยภักดี (สนิท บุญนา)

ก่อนเกิดเหตุคดีความอื้อฉาว พระสุริยภักดี หรือคุณสนิท ถือเป็นขุนนางหนุ่มผู้มีอนาคตไกลในราชสำนักรัชกาลที่ 3 พระองค์เกิดเมื่อปี พ.ศ.2355 ในปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 2 และเข้ารับราชการตั้งแต่รัชกาลที่ 3 ในตำแหน่งนายเล่ห์อาวุธ หุ้มแพรมหาดเล็ก จากนั้นได้เต้าขึ้นเป็นจมนี่นพราชานมณฑลพายัพ ปลัดกรมพระตำรวจ และได้เลื่อนขึ้นเป็นพระสุริยภักดี ดำรงตำแหน่งเจ้ากรมพระตำรวจ มีหน้าที่ดูแลความปลอดภัยภายในพระบรมมหาราชวัง คุณสนิทผู้นี้มีความสามารถและมีชื่อเสียงในวงการกวีด้วย แม้เจ้าตัวจะอ่านเขียนหนังสือไทยแบบสามัญไม่ได้ (บิดามารดาไม่ได้ส่งไปเล่าเรียนตามแบบแผนเนื่องจากกลัวลูกถูกเขียนตีตามประเพณีวัด) แต่พระสุริยภักดีใช้วิธีคิดค้นเครื่องหมายจุดและขีดเพื่อจดจำคำอ่าน สามารถทำบัญชีรายงานถวายงานได้ไม่ขาดตกบกพร่อง อีกทั้งทรงชื่นชอบเล่นโคลงสักวา และได้รจนบทเพลงยาวบทหนึ่งชื่อ “เพลงยาวสามชาย” ซึ่งแลกเปลี่ยนโต้ตอบกับบรรดาเจ้านายและกวีในราชสำนัก สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะนิสัยเจ้าสำราญและความสามารถทางวรรณศิลป์ของท่านผู้นี้

พื้นเพดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าพระสุริยภักดีเป็นขุนนางคนสำคัญคนหนึ่ง และเป็นที่รู้จักในวงสังคมชั้นสูงของกรุงรัตนโกสินทร์ ความสัมพันธ์ในราชสำนักของเขารอบคลุมถึงเจ้านายชั้นสูงหลายพระองค์ อาทิ สมเด็จเจ้าฟ้าจุฑามณี (ต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) และเจ้าฟ้านวม กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ตลอดจนเพื่อนขุนนางร่วมรุ่นหลายท่าน เช่น หลวงนายสิทธิ (ช่วง บุญนา) ซึ่งต่อมาคือสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ดังนั้น เมื่อเกิดคดีความขึ้นกับพระสุริยภักดี ย่อมเป็นที่โจษขานอย่างกว้างขวางทั่วพระนคร เนื่องจากเป็นกรณีที่เกี่ยวข้องกับทั้งแวดวงราชสำนักและตระกูลขุนนางชั้นสูง

วิเคราะห์เหตุการณ์กรณีพระสุริยภักดีกับเจ้าจอมอ้อม

ความรักต้องห้ามและคดีเพลงยาว

เหตุการณ์หลักซึ่งนำมาสู่โศกนาฏกรรมครั้งนี้คือความสัมพันธ์เชิงชู้สาวระหว่างพระสุริยภักดี (สนิท บุญนา) กับ เจ้าจอมอ้อม ซึ่งเป็นพระสนมในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าจอมอ้อมผู้นี้เป็นธิดาของพระยามหาเทพ (ทองปาน) และเข้ารับราชการฝ่ายในถวายงานเป็นเจ้าจอมอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ตามหลักฐานที่ปรากฏ เรื่องราวเริ่มต้นจากการที่พระสุริยภักดีลอบมีใจรักใคร่กับเจ้าจอมอ้อม ทั้งสองได้แอบติดต่อบรรดาสารกันโดยอาศัยบทกลอนเพลงยาวเป็นสื่อ แสดงความในใจ การลอบส่ง “เพลงยาว” ซึ่งเป็นบทกวีเชิงรักใคร่ระหว่างบุรุษและสตรีในสมัยนั้น เป็นพฤติกรรมต้องห้ามอย่างยิ่งเมื่อฝ่ายหญิงเป็นสตรีในพระราชสำนัก

พระสุริยภักดีได้แต่งเพลงยาวโต้ตอบเกี่ยวพาราสีกับเจ้าจอมอ้อมอยู่ระยะหนึ่ง จนที่สุดความลับนี้รั่วไหลออกมาโดยคนใกล้ชิดของพระสุริยภักดีเอง คือ อ้ายพลาย และ นางทรัพย์ ซึ่งเป็นทาสชายหญิงในเรือนของพระสุริยภักดี ทั้งสองล่วงรู้ถึงความสัมพันธ์ต้องห้ามนี้และได้ตัดสินใจนำความไปร้องเรียนต่อเจ้าพระยาธรรมา (ขณะนั้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวัง ผู้กำกับดูแลราชการฝ่ายใน) การที่ทาสของพระสุริยภักดีซึ่งเป็นนายเหนือหัวของตนจะกล้านำความผิดของนายไปฟ้องต่อขุนนางชั้นผู้ใหญ่เช่นนี้ เป็นเรื่องที่ผิดวิสัยอย่างมาก แสดงว่าทาสทั้งสองอาจได้รับการหนุนหลังหรือคำแนะนำจากผู้มีบารมีบางฝ่าย ซึ่งประเด็นนี้จะกล่าวถึงภายหลัง

การสอบสวนและการพิจารณาคดี

เมื่อเจ้าพระยาธรรมาได้รับเรื่องร้องทุกข์จากทาสทั้งสอง จึงกราบทูลให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงทราบ ในปี พ.ศ.2381 (ค.ศ. 1838) รัชกาลที่ 3 โปรดฯ ให้ตั้งการไต่สวนคดีนี้ขึ้นทันที เนื่องจากเป็นคดีร้ายแรงที่มีโทษถึงตายตามกฎหมาย และเกี่ยวข้องกับพระสนมในองค์พระมหากษัตริย์ การสอบสวนเป็นไปอย่างละเอียดและเคร่งครัด โดยมีคณะ

ปีที่ 14 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568)

ลูกขุนศาลาลูกขุนเป็นผู้พิจารณาคดี คณะลูกขุนนี้ประกอบด้วยขุนนางผู้ใหญ่หลายท่าน รวมถึง พระยาพระคลัง (ตำแหน่งของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ หรือทัต บุนนาค ซึ่งเป็นบิดาของพระสุริยภักดี) ด้วย

พระมหากษัตริย์ทรงมีพระเมตตา แต่...

บันทึกหลักฐานจากเอกสารร่วมสมัย (ซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เล่าไว้ในหนังสือ โครกกระดุกในตู้) ระบุว่าละเอียดที่นาสนใจเกี่ยวกับพระราชกระแสของรัชกาลที่ 3 ในขั้นตอนการพิจารณาคดีความนี้ กล่าวคือ เมื่อคณะตุลาการผู้สอบสวนได้รวบรวมคำไต่สวนและกราบบังคมทูลรายงานผลแก่พระองค์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงมีรับสั่งแสดงพระราชดำริว่า พระสุริยภักดียังเป็นคนหนุ่ม คะนองตามวัย การกระทำครั้งนี้อาจเกิดจากความไม่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ ไม่ทันได้ยั้งคิดถึงความผิดชอบชั่วดี อีกทั้งระหว่างพระองค์กับพระสุริยภักดีก็ได้เคยพบปะพูดคุยปราศรัยกันอย่างใกล้ชิดมาก่อน พระองค์จึงทรงมีพระมหากรุณาธิคุณดำริที่จะยกโทษให้แก่พระสุริยภักดี ด้วยเห็นว่าเป็นความผิดครั้งแรกและมีใช้การคิดร้ายต่อบ้านเมืองโดยตรง อย่างไรก็ตาม ด้วยคดีนี้มีโจทก์ฟ้องร้องกล่าวโทษขึ้นมาอย่างเป็นทางการแล้ว พระมหากษัตริย์ซึ่งทรงเป็นประมุขแห่งตุลาการก็ไม่อาจปล่อยให้เรื่องเงียบหายไปโดยมิได้ดำเนินกระบวนการยุติธรรมตามกฎหมายแต่อย่างใด

เพื่อเปิดโอกาสให้ไปไปตามพระราชประสงค์เบื้องต้น รัชกาลที่ 3 จึงมีรับสั่งให้พระยาพระคลัง (บิดาของผู้ต้องหา) จัดทำเรื่องถวายฎีกาขอพระราชทานอภัยโทษสำหรับพระสุริยภักดีขึ้นมา และขอทำทัณฑ์บนเป็นที่มั่นว่าจะไม่ให้เกิดเหตุเช่นนี้อีก หากดำเนินการดังกล่าว พระองค์ก็ทรงยินยอมที่จะพระราชทานอภัยโทษให้ เพื่อเห็นแก่ครอบครัวของขุนนางผู้ใหญ่ที่รับใช้ใกล้ชิดพระองค์มาตลอด

ความจงรักภักดีบนความถูกต้อง – คำกราบบังคมทูลของบิดา

แม้พระมหากษัตริย์จะมีพระราชหฤทัยเมตตาเพียงใด แต่สิ่งที่เกิดขึ้นกลับน่าตื่นตะลึงแก่ผู้คนร่วมสมัยยิ่งนัก เมื่อ พระยาพระคลัง (ทัต บุนนาค) ผู้เป็นบิดาของพระสุริยภักดี มิได้ฉวยโอกาสทองนี้ในการช่วยชีวิตบุตรชายของตน ตรงกันข้าม ท่านกลับกราบบังคมทูลโต้แย้งขึ้นด้วยเหตุผลอันหนักแน่นในหลักการว่า ตนเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณไว้วางพระราชหฤทัยในหน้าที่ราชการมาตลอด หากบุตรชายของตนทำความผิดออกจากรั้วแรงถึงเพียงนี้ ก็ยิ่งสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องรักษาพระราชกำหนดกฎหมายของบ้านเมืองไว้ให้ศักดิ์สิทธิ์ หากละเว้นเพียงเพราะเป็นลูกของขุนนางผู้ใหญ่ ย่อมจะเป็นการเสียหายต่อแผ่นดิน เหมือนให้อภิสิทธิ์คนใกล้ชิดทำผิดแล้วไม่ต้องรับโทษ ดังนั้น พระยาพระคลังจึงทูลขอให้ลงพระราชอาญาตามที่คณะลูกขุนจะพิจารณาชี้ขาด โดยตนยินดีน้อมรับพระบรมราชวินิจฉัยโดยไม่โต้แย้ง (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2516)

ท่าทีของพระยาพระคลังดังกล่าว แสดงถึงจุดยืนอันเด็ดเดี่ยวในการยึดถือความถูกต้องตามครรลองของบ้านเมืองเหนือกว่าความรักความสงสารในสายสัมพันธ์เลือดเนื้อของตนเอง นี่เป็นหัวใจของความจงรักภักดีที่แท้จริงตามที่บทความนี้ต้องการชี้ให้เห็น กล่าวคือ พระยาพระคลังเลือกปฏิบัติตามหน้าที่และหลักการมากกว่าจะแสดงความลำเอียงเข้าข้างบุตรของตน การกระทำนี้แม้ในฐานะบิดาจะน่าเวทนาและสร้างความปวดร้าวใจอย่างใหญ่หลวง แต่ในฐานะข้าราชการผู้ใหญ่และเสาหลักของบ้านเมือง การยืนหยัดเช่นนี้นับเป็นการแสดงความจงรักภักดีต่อชาติบ้านเมืองและราชบัลลังก์อย่างแท้จริง เพราะเป็นการปกป้องหลักนิติธรรมและความยุติธรรมอันเป็นรากฐานของความสงบเรียบร้อยในแผ่นดิน

คำพิพากษาและการประหารชีวิต

เมื่อบิดาของผู้ต้องหาเองก็ได้ทูลขอพระมหากรุณาเป็นพิเศษ กระบวนการยุติธรรมจึงดำเนินไปตามปกติ คณะลูกขุนศาลาลงหวัดที่พิจารณาคดีนี้ได้ประชุมหารือและมีคำพิพากษาตามตัวบทกฎหมายที่บัญญัติไว้ชัดเจนแล้ว คือลงโทษประหารชีวิตแก่จำเลยทุกคน กล่าวคือ พระสุริยภักดีและเจ้าจอมม่อม รวมถึงผู้ที่รู้เห็นเป็นใจในการกระทำครั้งนี้อีก 7 คน ถูกลงโทษประหารชีวิตทั้งหมด ตามพระราชอาญา (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2542) สถานที่ซึ่งใช้ในการประหารคือบริเวณ ตำบลสำเภาฝรั่ง ซึ่งในสมัยนั้นเป็นสถานที่ประหารชีวิตนักโทษสำคัญ เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ.2381 (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2542) (ตรงกับปลายรัชกาลที่ 3) เหตุการณ์ครั้งนี้นับเป็นข่าวครึกโครมสะเทือนขวัญ ที่ผู้คน

ปีที่ 14 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568)

โจษนาททั่วทั้งพระนคร สะท้อนให้เห็นว่ากฎหมายและพระราชอำนาจในยุคนั้นได้รับการบังคับใช้อย่างเข้มแข็งเสมอภาค ไม่ละเว้นแม้แต่บุตรของขุนนางชั้นผู้ใหญ่ใกล้ชิดราชสำนัก

ผลที่ตามมาและปฏิกิริยาของครอบครัวขุนนาง

การประหารชีวิตพระสุริยภักดีสร้างความเศร้าโศกอย่างใหญ่หลวงแก่ครอบครัวขุนนาง สมเด็จพระยาบรมมหาราชวังไชยญาติ (ทัต บุนนาค) ผู้เป็นบิดา และท่านผู้หญิงน้อยผู้เป็นมารดา ซึ่งหวังจะให้บุตรชายคนโตเป็นผู้สืบสกุล ต้องสูญเสียบุตรไปต่อหน้าต่อตา แม้ทั้งสองจะทำใจยอมรับผลแห่งการรักษากฎหมายอย่างเต็มภาคภูมิ แต่ความโศกเศร้าเสียใจย่อมมีมาก ด้วยหวังอุทิศส่วนกุศลเพื่ออุทิศให้ดวงวิญญาณของบุตรชาย ทั้งสองท่านจึงได้สร้างวัดขึ้นคนละแห่งในเวลาต่อมา กล่าวคือ สมเด็จพระยาบรมมหาราชวังไชยญาติ (บิดา) สร้างวัดพิชัยญาติการาม ที่ฝั่งธนบุรี ซึ่งต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ได้พระราชทานนามวัดนี้ว่า “วัดพิชัยญาติการาม” เพื่อเป็นเกียรติแก่วงศ์สกุล และ ท่านผู้หญิงน้อย (มารดา) สร้างวัดอนงค์าราม บนที่ดินสวนกาแปของต้นซึ่งอยู่ตรงข้ามคลองสมเด็จพระยาภิรมย์วัดพิชัยญาติ ทั้งสองวัดนี้เป็นอนุสรณ์สถานส่วนตัวของครอบครัว ที่แฝงด้วยเรื่องราวความเศร้าสลดจากเหตุการณ์ครั้งนั้น วัดทั้งสองยังคงตั้งตระหง่านมาจนปัจจุบัน เป็นเครื่องเตือนใจถึงบทเรียนทางประวัติศาสตร์ว่าด้วยการยึดมั่นในหลักการ แม้ต้องแลกมาซึ่งความสูญเสียส่วนตัวเพียงใดก็ตาม

ข้อสังเกตและคำวิจารณ์เชิงลึก

กรณีพระสุริยภักดีกับเจ้าจอมอัมม่นอกจากจะเป็นโศกนาฏกรรมส่วนบุคคลแล้ว ยังมีประเด็นน่าสนใจทางการเมืองแฝงอยู่ด้วย นักประวัติศาสตร์บางท่านตั้งข้อสังเกตว่าเบื้องหลังเหตุการณ์นี้อาจมีความขัดแย้งเชิงอำนาจอยู่เจือปนๆ กล่าวคือการที่ทาสซึ่งเป็นสมบัติของพระสุริยภักดีเองจะหาญกล้าฟ้องนายของตนต่อเสนาบดีนั้นเป็นไปได้ยากหากมิได้รับการสนับสนุนหรือยุยงจากผู้มีอำนาจกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ทั้งยังพบว่าในการยื่นฟ้องร้องทุกขนั้นมีการใช้หนังสือคำร้องเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งทาสสองคนนั้นไม่น่าจะสามารถเขียนหนังสือได้เอง ต้องมีบุคคลอื่นเขียนคำร้องให้ จึงเกิดข้อสงสัยว่าอาจมี “มือที่สาม” ฉวยโอกาสใช้คดีนี้เพื่อห้ามนี้เป็นเครื่องมือกำจัดหรือสกัดอิทธิพลทางการเมืองของกลุ่มขุนนางบางกลุ่มในราชสำนัก เนื่องจากในขณะนั้น เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ราชโกษา (ทัต บุนนาค) และ เจ้าพระยาสุริยวงศ์โกษา (ติศ บุนนาค)

สองพี่น้องตระกูลขุนนางกำลังอยู่ในฐานะที่มีบทบาทสูงในการบริหารราชการแผ่นดิน การปล่อยผ่านความผิดของบุตรชายขุนนางใหญ่อาจทำให้เสื่อมเสียพระราชอำนาจหรือภาพลักษณ์ความยุติธรรมของรัชกาลที่ 3 และอาจเปิดช่องให้อำนาจของตระกูลขุนนางเพิ่มพูนขึ้นจนยากจะคานได้ ฉะนั้น การที่พระยาพระคลังเลือกให้ลงโทษตามกฎหมายนอกจากจะสะท้อนจุดยืนในคุณธรรมดังกล่าวแล้ว อาจถือเป็นกลยุทธ์ทางการเมืองอย่างหนึ่งในการรักษาความน่าเชื่อถือของราชสำนักและตัดไฟเสียแต่ต้นลมต่อเสียงครหาเรื่องลำเอียงลู่แก่อำนาจก็เป็นได้ ไม่ว่าจะเป็นด้วยแรงจูงใจส่วนใด ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นคือแบบอย่างเชิงจริยธรรมที่ยิ่งใหญ่ซึ่งประวัติศาสตร์ได้จารึกไว้ว่า ขุนนางผู้จงรักภักดีต้องกล้ายืนอยู่บนความถูกต้อง แม้ว่าผู้กระทำผิดจะเป็นบุคคลอันเป็นที่รักของตนเองก็ตาม

ข้อสังเกตอันน่าสนใจยิ่งอีกประการหนึ่งคือการตัดสินใจแก้ปัญหาซึ่งดูเหมือนจะเป็นความขัดแย้งระหว่างตำแหน่งหน้าที่ทางราชการและเรื่องส่วนตัวของบุคคลใกล้ชิดในครอบครัวของพระยาพระคลังในกรณีพระสุริยภักดีกับเจ้าจอมอัมม่นี่ด้วย กล่าวคือ การตัดสินใจไม่ขอพระราชทานอภัยโทษและยืนยันให้ลงโทษประหารชีวิตพระสุริยภักดีตามกฎหมายเถียรบาลนั้นเป็นการตัดสินใจที่ซื่อตรงต่อหลักการทั้งในสถานะของความเป็นข้าราชการบริพารในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและในสถานะของการบิดาของพระสุริยภักดีและเป็นสมาชิกสำคัญของตระกูลขุนนางด้วย ความซื่อตรงต่อหลักการในฐานะข้าราชการบริพารนั้นได้นำเสนอข้างต้นอย่างชัดเจนแล้ว แต่ในแง่ของความซื่อตรงต่อสถานะแห่งความเป็นบิดาและสมาชิกคนสำคัญของวงศ์ตระกูลนั้นก็น่าสนใจอย่างยิ่งว่าพระยาพระคลังก็ทำได้โดยไม่ขาดตกบกพร่องเช่นเดียวกัน ในความเป็นบิดานั้นเมื่อบุตรทำผิดก็ต้องยอมให้บุตรถูกลงโทษโดยไม่ใช้อำนาจทางการเมืองหรืออภิสิทธิ์ในการเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่เข้าแทรกแซงละเมิดกฎหมายแต่ประการใด แต่ในขณะเดียวกันก็มีสิทธิที่จะแสดงความโศกเศร้าเสียใจในความสูญเสียบุตรชายคนหัวปีได้ด้วยการสร้างวัดเพื่ออุทิศส่วนกุศลและเป็นอนุสรณ์แห่งความรักและความอาลัยในความ

ปีที่ 14 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568)

สูญเสียได้ในฐานะสมาชิกคนสำคัญของตระกูลขุนนางการตัดสินใจของพระยาพระคลังดังกล่าวนี้ก็ช่วยรักษาชื่อเสียงเกียรติยศของตระกูลขุนนางไว้ไม่ให้ต่างพร้อย ไม่ทำให้วงศ์ตระกูลตกเป็นที่ติฉินนินทา อีกทั้งยังทำให้ตระกูลขุนนางเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของพระมหากษัตริย์ในรัชกาลต่อๆ มาได้อีกยาวนาน จะเห็นได้ว่าความภักดีที่แท้จริงนี้ช่วยให้บุคคลสามารถชดเชยต่อหลักการทั้งในชีวิตส่วนตัวและหน้าที่การงานในปริมณฑลสาธารณะได้อย่างไม่ขัดแย้งกัน

เปรียบเทียบกรณีศึกษาอื่น

เหตุการณ์การประหารชีวิตพระสุริยภักดีดังได้วิเคราะห์ข้างต้น ถือเป็นกรณีที่น่าสนใจซึ่งสะท้อนหลักการว่า “ความจงรักภักดีที่แท้จริงคือการยึดมั่นในคุณธรรมความถูกต้อง ไม่ใช่การประจบสอพลอหรือเข้าข้างกันโดยไร้หลัก” เพื่อความชัดเจนยิ่งขึ้น เราจะได้พิจารณาเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์อื่นๆ ที่มีลักษณะคล้ายคลึงหรือตรงกันข้าม อันจะช่วยยืนยันและขยายความหมายของความภักดีที่แท้จริงในบริบทต่างๆ

กรณีพันท้ายนรสิงห์

พันท้ายนรสิงห์ เป็นนายท้ายเรือเอกชัยในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเสือ (สมเด็จพระสุริเยนทราธิบดี แห่งกรุงศรีอยุธยา) เหตุการณ์ของพันท้ายนรสิงห์ถือเป็นตำนานแห่งความซื่อสัตย์จงรักภักดีที่เลื่องลือมาจนถึงทุกวันนี้ เรื่องราวมีอยู่ว่าครั้งหนึ่งสมเด็จพระเจ้าเสือเสด็จประพาสทางชลมารค ณ คลองโคกขาม จังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งเป็นคลองที่คดเคี้ยวและยากแก่การควบคุมเรือ ในขณะที่พันท้ายนรสิงห์ปฏิบัติหน้าที่นายท้ายเรือ พระที่นั่งได้ชนเข้ากับกิ่งไม้ใหญ่ริมตลิ่งจนงอนท้ายเรือหักตกน้ำ ตามกฎหมายตราสามดวง การที่นายท้ายเรือไม่อาจควบคุมเรือให้ปลอดภัยจนองค์พระมหากษัตริย์ทรงได้รับอันตรายหรือเสียพระเกียรติยศเช่นนี้ มีโทษสถานหนักคือประหารชีวิตนายท้ายเรือผู้นั้น (หอสมุดบริติชมิวเซียม, 2471) เมื่อเกิดเหตุร้ายขึ้น สมเด็จพระเจ้าเสือทรงพระกรุณาไม่ถือโทษพันท้ายนรสิงห์เนื่องจากทรงเห็นว่าเป็นอุบัติเหตุและทรงเสียสละชีวิตผู้มีความดีความชอบ แต่พันท้ายนรสิงห์กลับแสดงความจงรักภักดีโดยการกราบบังคมทูลยืนยันให้ลงโทษตนเองตามกฎหมาย มิเช่นนั้นกฎจะไม่ศักดิ์สิทธิ์และผู้อื่นอาจเอาเปรียบอย่างได้ ในที่สุดสมเด็จพระเจ้าเสือต้องทรงจำพระทัยสั่งประหารชีวิตพันท้ายนรสิงห์ตามคำขอร้องขอของตัวเอง เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นความจงรักภักดีอย่างลึกซึ้งของพันท้ายนรสิงห์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์และต่อหลักนิติธรรมของแผ่นดิน เขายอมพลีชีวิตตนเองเพื่อรักษาความถูกต้องของกฎเกณฑ์ โดยมีได้ฉวยโอกาสให้พระมหากษัตริย์ทรงละเว้นโทษตน ความจงรักภักดีของพันท้ายนรสิงห์จึงมิใช่การเอาใจหรือการประจบ หากแต่เป็นการยึดมั่นในหน้าที่และความซื่อสัตย์สุจริตอย่างที่สุด กรณีของพันท้ายนรสิงห์คล้ายคลึงกับกรณีพระสุริยภักดีในแง่ของการเลือกเดินบนหนทางที่ถูกต้องแม้จะนำมาซึ่งความตาย ซึ่งทั้งสองกรณีได้เป็นแบบอย่างแห่งความภักดีที่คนรุ่นหลังยกย่องสรรเสริญ

กรณีท้าวศรีสุดาจันทร์

หากกรณีพระสุริยภักดีและพันท้ายนรสิงห์เป็นตัวอย่างด้านสว่างของความภักดีที่ตั้งอยู่บนคุณธรรม กรณีของ ท้าวศรีสุดาจันทร์ ในประวัติศาสตร์อยุธยาอาจถือเป็นตัวอย่างด้านตรงข้าม กล่าวคือเป็นกรณีของการขาดความจงรักภักดีต่อราชบัลลังก์อย่างร้ายแรง อันเกิดจากแรงจูงใจส่วนตัวและการแสวงหาอำนาจโดยมิชอบ ท้าวศรีสุดาจันทร์เป็นพระสนมเอกในสมเด็จพระไชยราชาธิราช (ครองราชย์ พ.ศ.2077-2091) ช่วงปลายอยุธยา ภายหลังเมื่อสมเด็จพระไชยราชาธิราชเสด็จสวรรคต พระราชโอรสองค์น้อย (พระยอดฟ้า) ได้ขึ้นครองราชย์ต่อในวัยเยาว์ โดยมีท้าวศรีสุดาจันทร์ (ผู้เป็นพระมารดา) สำเร็จราชการแทน

อย่างไรก็ดี ท้าวศรีสุดาจันทร์กลับกระทำการอันล่วงละเมิดต่อราชบัลลังก์ด้วยการลอบคบชู้กับ ขุนวรวงศาธิราช ข้าราชการในราชสำนัก ทั้งสองวางแผนชั่วร่วมกัน โดยท้าวศรีสุดาจันทร์ได้ลอบปลงพระชนม์พระยอดฟ้าโอรสแท้ๆ ของนางเอง เพื่อเปิดทางให้ขุนวรวงศาธิราชขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์หุ่นเชิด และนางจะได้ดำรงอำนาจอย่างเต็มที่อยู่เบื้องหลัง เหตุการณ์นี้ถือเป็นการทรยศหักหลังที่ร้ายแรงที่สุดในประวัติศาสตร์ไทย เพราะผู้ก่อการเป็นถึงพระมเหสีและพระราชชนนีของกษัตริย์พระองค์น้อย กลับใช้สถานะและอำนาจในทางมิชอบเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวโดยปราศจากความจงรักภักดีต่อราชวงศ์

ปีที่ 14 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568)

การกระทำของท้าวศรีสุตาจันทร์นำมาซึ่งความวุ่นวายใหญ่หลวง ราชสำนักอยุธยาตกอยู่ในยุคมืดช่วงสั้นๆ พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางผู้ภักดีไม่อาจทนเห็นราชบัลลังก์ต้องแปดเปื้อนจากการแย่งชิงอย่างอุบาทว์เช่นนี้ ในที่สุดเหล่าขุนนางนำโดยขุนพิเรนทรเทพ ขุนอินทรเทพ และขุนราชรักษ์ ซึ่งยังยึดมั่นในความจงรักภักดีต่อราชบัลลังก์ ได้ร่วมกันวางแผนลอบสังหารท้าวศรีสุตาจันทร์และขุนรวงศาธิราชจนสิ้น เพื่อยุติวิกฤตการณ์ดังกล่าว จากนั้นได้ทูลเชิญพระราชโอรสองค์ใหญ่อีกพระองค์หนึ่งของสมเด็จพระไชยราชาธิราช (ซึ่งทรงผนวชเป็นภิกษุอยู่) ขึ้นเสวยราชสมบัติ เป็นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เปิดศักราชใหม่ของราชวงศ์สุพรรณภูมิ (กรมศิลปากร, 2504)

กรณีท้าวศรีสุตาจันทร์นี้ชี้ให้เห็นชัดเจนว่า “ความจงรักภักดีจอมปลอม” ที่ปราศจากหลักคุณธรรมมีผลเสียหายใหญ่หลวงเพียงใด นางได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้สำเร็จราชการแทนลูกที่ยังเยาว์ แต่นางกลับใช้อำนาจนั้นทรยศต่อทั้งพระราชโอรสและราชบัลลังก์ ความภักดีของนางมีเพียงเปลือกนอก ที่แสดงตนเป็นพระมารดาของกษัตริย์ หากแต่เมื่อแท้แล้วเต็มไปด้วยความคิดคิดเห็นแก่ประโยชน์ตนเอง ตรงข้ามกับบรรดาขุนนางที่แม้ต้องละเมิดราชประเพณีด้วยการปลงพระชนม์พระมหากษัตริย์ (ขุนรวงศาธิราชซึ่งปลอมตัวยี้ดราชบัลลังก์) แต่การกระทำนั้นเกิดจากความจงรักภักดีอย่างแท้จริงที่ต้องการกอบกู้ราชบัลลังก์ให้กลับสู่พระราชวงศ์ที่ชอบธรรม ดังคำที่ว่า “ภักดีต่อแผ่นดินเหนือภักดีต่อตัวบุคคล” ขุนนางเหล่านี้เลือกถือข้างความถูกต้องมากกว่าการยอมอยู่ใต้บังคับของผู้แย่งชิงอำนาจโดยมิชอบ

กรณีสมเด็จพระยาบรมมหาราชศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)

ตัวอย่างสุดท้ายนี้เป็นกรณีในประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ที่สะท้อนความจงรักภักดีอย่างลึกซึ้งและหนักแน่นต่อชาติบ้านเมืองและราชบัลลังก์ สมเด็จพระยาบรมมหาราชศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) หรือที่นิยมเรียกสั้นๆ ว่า “สมเด็จพระยาฯ ช่วง” เป็นบุคคลในตระกูลบุนนาคเช่นเดียวกับพระสุริยภักดี แต่ท่านมีชีวิตอยู่ในรัชสมัยหลังจากนั้น คือดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในช่วงต้นรัชกาลที่ 5 (ภายหลังสวรรคตของรัชกาลที่ 4 ในปี พ.ศ.2411) สมเด็จพระยาฯ ช่วงถืออำนาจบริหารราชการแผ่นดินในฐานะผู้สำเร็จราชการอยู่หลายปี ระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงพระเยาว์

ในเวลานั้น อำนาจของสมเด็จพระยาฯ ช่วงอยู่ในจุดสูงสุด บังคับบัญชาขุนนางทั้งปวง และมีอิทธิพลครอบคลุมทุกด้านของราชสำนัก จนกล่าวได้ว่า “หากท่านปรารถนาราชบัลลังก์ ก็ไม่มีสิ่งใดจะขวางได้” อย่างไรก็ดี สมเด็จพระยาฯ ช่วงกลับแสดงให้เห็นถึงความจงรักภักดีที่แน่วแน่ ท่านปฏิบัติหน้าที่ผู้สำเร็จราชการด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและรักษาความสงบเรียบร้อยในบ้านเมืองเป็นอย่างดี ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงบรรลุนิติภาวะสามารถว่าราชการเองได้ สมเด็จพระยาฯ ช่วง ก็ได้ถวายคืนพระราชอำนาจทั้งหมดโดยสมบูรณ์ และขอพ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการ เมื่อพ้นภารกิจนั้นแล้ว ท่านยังคงจงรักภักดีต่อราชบัลลังก์เช่นเดิม ทำงานรับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทในตำแหน่งเสนาบดีต่อมา (กรมศิลปากร, 2548)

การกระทำของสมเด็จพระยาฯ ช่วงนี้ ถือเป็นแบบอย่างแห่งความจงรักภักดีที่แท้จริงอีกกรณีหนึ่ง กล่าวคือ ท่านมีโอกาสดำรงอำนาจเพียงพอที่จะถือประโยชน์ตน ยึดอำนาจไว้ในมือตลอดไป หรือแม้กระทั่งสถาปนาตนขึ้นเป็นใหญ่ แต่ท่านมิได้กระทำเช่นนั้น หากกลับเลือกปฏิบัติตามหลักการแห่งความถูกต้องชอบธรรม นั่นคือเคารพในสิทธิ์แห่งองค์รัชทายาทผู้ชอบธรรม และรักษาคำสัตย์ที่ให้ไว้ในการเป็นผู้สำเร็จราชการเพียงชั่วระยะเวลาที่จำเป็นเท่านั้น ความจงรักภักดีของสมเด็จพระยาฯ ช่วง มิได้แสดงออกด้วยคำสรรเสริญเยินยอพระมหากษัตริย์ หากแต่อยู่ที่การพิสูจน์ตนด้วยการกระทำ ว่าเห็นประโยชน์ของแผ่นดินและราชบัลลังก์สำคัญเหนือกว่าประโยชน์ส่วนตัวและอำนาจบารมีของตน แบบอย่างนี้ได้รับการยกย่องในหมู่นักประวัติศาสตร์ว่าเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ราชวงศ์จักรีสามารถผ่านพ้นช่วงเปลี่ยนผ่านรัชกาลครั้งสำคัญมาได้อย่างราบรื่น และทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีอำนาจมั่นคงยิ่งขึ้น

บทเรียนจากกรณีเปรียบเทียบ

ตัวอย่างทั้งสามกรณีข้างต้น (พันท้ายนรสิงห์, ท้าวศรีสุตาจันทร์, และสมเด็จพระยาฯ ช่วง) เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับการ์ตูนพระสุริยภักดี จะทำให้เข้าใจได้ชัดเจนขึ้นว่า “ความภักดี” มีสองแง่มุมที่แตกต่างกัน บางกรณีความภักดีถูก

ปีที่ 14 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568)

แสดงออกในทางที่ผิด เป็นเพียงการจงรักภักดีในคำพูดหรือเปลือกนอก แต่เบื้องหลังกลับแฝงด้วยความคิดคดหรือแรงจูงใจส่วนตน (ดังเช่นท้าวศรีสุธารจันทร) ในขณะที่บางกรณี ความภักดีถูกแสดงออกด้วยการกระทำที่ยึดมั่นในหลักการและคุณธรรม แม้การกระทำนั้นจะนำความสูญเสียมาสู่ตนเอง (ดังกรณีพันท้ายนรสิงห์และพระยาพระคลังที่ต้องเสียบุตรชาย ตลอดจนสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ช่วงที่สละอำนาจเมื่อถึงเวลา)

จากตัวอย่างทั้งหมด จะเห็นได้ว่าสังคมไทยในอดีตให้คุณค่าและยกย่องผู้ที่รักษาความถูกต้องเหนือสิ่งอื่นใดในนามของความจงรักภักดี บุคคลเหล่านี้แม้บางครั้งจะต้องขัดพระทัยหรือทำสิ่งที่ผู้มีอำนาจไม่ได้ประสงค์ (เช่น ทูลขอให้ลงโทษสถานหนักทั้งที่พระมหากษัตริย์ทรงตั้งพระทัยจะยกโทษให้ หรือสละชีวิต/สละอำนาจของตนเอง) แต่สุดท้ายการยืนหยัดบนเส้นทางแห่งคุณธรรมกลับพิสูจน์ว่าเป็นคุณูปการแก่ส่วนรวม และทำให้พวกเขาได้รับการจารึกชื่อในประวัติศาสตร์ในฐานะผู้จงรักภักดีอย่างแท้จริง

บทสรุป

จากการวิเคราะห์กรณีศึกษาและเปรียบเทียบเหตุการณ์ต่างๆ จะเห็นได้ว่า “ความภักดีที่แท้จริง” นั้นมิได้หมายถึงการตามพระทัยหรือเอาอกเอาใจผู้มีอำนาจโดยปราศจากเงื่อนไข หากแต่หมายถึงการยึดมั่นในความถูกต้องและคุณธรรมเป็นที่ตั้ง บุคคลผู้จงรักภักดีอย่างแท้จริงคือผู้ที่กล้าเผชิญหน้ากับสถานการณ์ที่กลืนไม่เข้าคายไม่ออก และตัดสินใจกระทำในสิ่งที่ถูกต้องแม้สิ่งนั้นอาจขัดกับความรู้สึกส่วนบุคคล หรือแม้แต่ขัดกับพระประสงค์ในเบื้องต้นของผู้มีพระราชอำนาจ ดังที่ปรากฏในกรณีของพระยาพระคลัง (ทัต บุนนาค) ซึ่งยอมให้ลงโทษประหารชีวิตพระสุริยภักดีผู้เป็นบุตรเพื่อธำรงไว้ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมายบ้านเมือง การกระทำเช่นนี้หาได้หมายความว่าพระยาพระคลังไม่รักบุตร หากแต่เป็นการแสดงออกว่าท่านเห็นคุณค่าของความยุติธรรมและประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งท้ายที่สุดแล้วก็ส่งผลดีต่อความสัมพันธ์ส่วนตัวทั้งในแง่ของสถานะของตระกูลบุนนาคและความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการจากตระกูลบุนนาคกับพระเจ้าแผ่นดินในเวลาต่อมาอีกหลายรัชสมัย

ในทำนองเดียวกัน บุคคลเช่นพันท้ายนรสิงห์หรือสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ช่วง บุนนาค ล้วนยืนยันข้อเท็จจริงที่ว่าความจงรักภักดีที่เปี่ยมความหมายคือการยืนหยัดในคุณธรรมและหน้าที่ การประจบสอพลอหรือการแสดงความจงรักภักดีเพียงเปลือกนอก แม้อาจได้รับผลประโยชน์เฉพาะหน้าหรือหลีกเลี่ยงโทษภัยได้ชั่วคราว แต่ในระยะยาวแล้วกลับบ่อนทำลายทั้งระเบียบสังคมและคุณค่าแห่งความดีงาม ในทางตรงกันข้าม การรักษาความถูกต้องแม้ต้องเผชิญความยากลำบากกลับจะนำมาซึ่งความผาสุกและความยั่งยืนของสังคม โดยบุคคลที่ทำเช่นนั้นมักได้รับการยกย่องสรรเสริญในภายหลัง

บทเรียนจาก “ความภักดีที่แท้จริง” จึงเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่ายิ่ง ไม่ว่าจะเป็นในบริบทสังคมยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือในยุคปัจจุบันก็ตาม เพราะแก่นแท้ของมันคือการเน้นย้ำว่าความจงรักภักดีต้องดำเนินควบคู่ไปกับคุณธรรมความถูกต้อง ความภักดีที่ปราศจากคุณธรรมย่อมนำไปสู่หายนะหรือความอยุติธรรม ในขณะที่ความภักดีที่ตั้งอยู่บนคุณธรรมจะสร้างความเจริญมั่นคงแก่ส่วนรวมและเป็นที่ศรัทธาของผู้คนในระยะยาว กรณีพระสุริยภักดีเป็นตัวอย่างหนึ่งที่ตอกย้ำความจริงข้อนี้อย่างแจ่มชัด แม้จะเป็นโศกนาฏกรรมที่เจ็บปวด แต่ก็ฝากข้อคิดอันทรงพลังไว้แก่นุชนรุ่นหลังว่าการยึดมั่นในความถูกต้องคือรูปแบบสูงสุดของความจงรักภักดี อันเป็นมรดกทางคุณธรรมที่ควรค่าแก่การยึดถือและปฏิบัติตามต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2504). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 12: พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหมอบรัดเล*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

กรมศิลปากร. (2548). *ชีวประวัติสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปีที่ 14 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568)

ศีกฤทธิ์ ปราโมช. (2516). *โครงการดูในตู้*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยามรัฐ.

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. (2542). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย.

สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา. (2515). *กฎหมายตราสามดวง ฉบับหมวดกฎหมายระเบียบ (มรดกภูมิปัญญาทางกฎหมายของไทยสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

หอสมุดบริติชมิวเซียม. (2471). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 61: พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหอสมุดบริติชมิวเซียม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

Data Availability Statement: The raw data supporting the conclusions of this article will be made available by the authors, without undue reservation.

Conflicts of Interest: The authors declare that the research was conducted in the absence of any commercial or financial relationships that could be construed as a potential conflict of interest.

Publisher's Note: All claims expressed in this article are solely those of the authors and do not necessarily represent those of their affiliated organizations, or those of the publisher, the editors and the reviewers. Any product that may be evaluated in this article, or claim that may be made by its manufacturer, is not guaranteed or endorsed by the publisher.

Copyright: © 2025 by the authors. This is a fully open-access article distributed under the terms of the Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).